Георги Атанасов

Римската гробница в Дуросторум - Силистра

Георги Атанасов

Римската гробница в Дуросторум - Силистра

Силистра
2014

Този албум се преиздава със средства на
Регионален Исторически Музей Силистра и
щедрото спонсорство на
„БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД,
както и с любезното съдействие на
инж. Д. Димитров

БУЛГАРТРАНСГАЗ

Силистренската гробница е сред най-известните и най-дискутираните паметници на късноантичното из и на Балканите.

Открита е случайно през 1942 г. в южните покрай където се развива античния некропол на Дуростору значителните римски градове на Долния Дунав през II-V в център като Дуросторум е съвсем основателно да се очакват и разкриват представителни паметници с високи художествени достойнства като гробницата със стенописите. От 106 г. сл. Хр. до VI в. тук постоянно и без прекъсване лагерува най-важната военна единица на Империята на Долния Дунав - XI Клавдиев легион. Около неговия лагер се формира античният град, който през 167 г. сл. Хр. получава муниципалитет с всички произтичащи от това благоприятни последствия. През II-III в. Дуросторум изживява бурен просперитет. Свидетелство за това са внушителните по размери градски бани, езически храмове и олтари, градски и крайградски вили, богати погребения и пр. Архитектурните украси, статуите, пластичните лампи, съдове, накити, монетни съкровища и др. подсказват

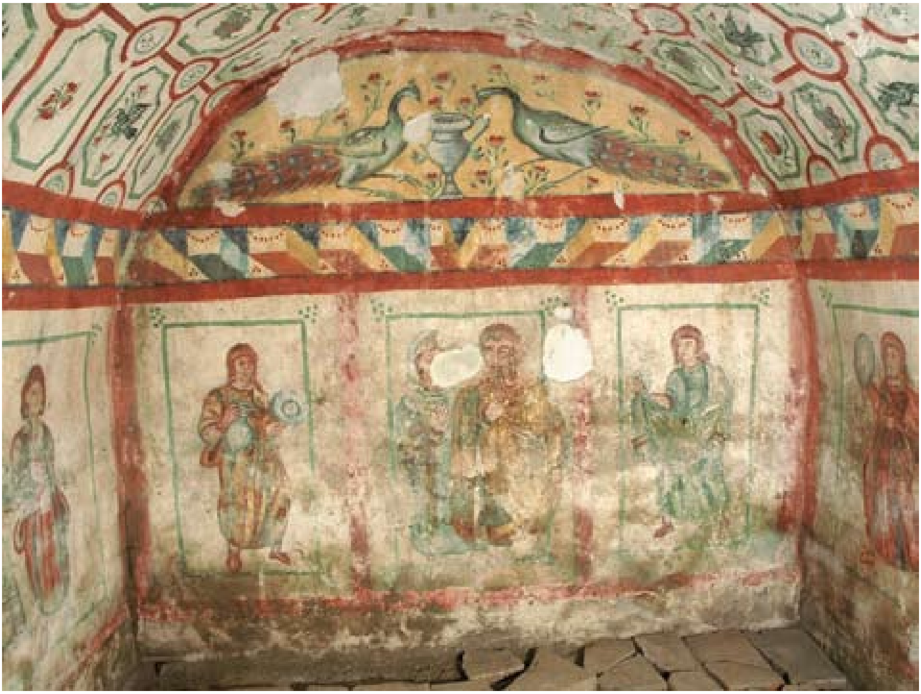

Обр. 1. Интериор на гробницата със стенописите от Дуросторум - Силистра. Западна половина.

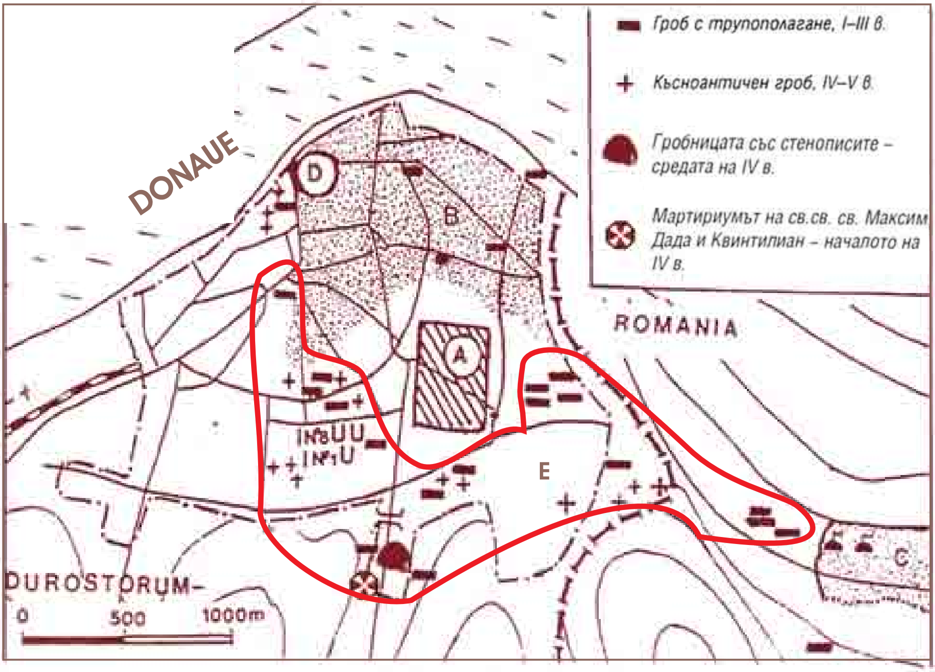
Гроб с трупополагане, I–III в.
Късноантичен гроб, IV–V в.
Гробницата със стенописите – средата на IV в.
Мартириумът на св.св. св. Максим, Дада и Квинтилиан – началото на IV в.
DONAUE
D
B
A
E
C
ROMANIA
DUROSTORUM
0
500
1000m

Обр. 2. План на късноантичния Дуросторум.
A - Лагер на легиона. B - Канабе. C - Викус. D - Кастел. E - Некропол.

висока култура, в която откриваме реплики на върховните достижения на античната цивилизация.

Особено динамична и наситена със събития е историята на града през IV в., когато той се явява основен фортпост на Империята срещу варварските (основно готските) нашествия. В началото на IV в. Дуросторум се радва на специално внимание от императорите Диоклециан (284-305) (посетил града 2 пъти през 304 г.) и Константин Велики (306-337), когато укрепителната система е разширена с построяването на кастел и пристанище на Дунавския бряг. Това е и времето на ускорена християнизация, предшествана от гонения срещу раннохристиянската община в Дуросторум и селищата в градската територия. Между 303 и 307 г. мъченическа смърт тук постигат св. Дазий, св. Юлий, св. Валентиниан, св. Пазикрат, св. Маркиан, св. Никандър, св. Максим, св. Дада, св. Квинтилиан и св. Калиник, а през 362 г. е изгорен последният раннохристиянски мъченик в Силистра и Мизия св. Емилиан Доростолски. Окончателният триумф на християнството в Дуросторум през втората половина на IV в. е ознаменуван с формирането на епископска

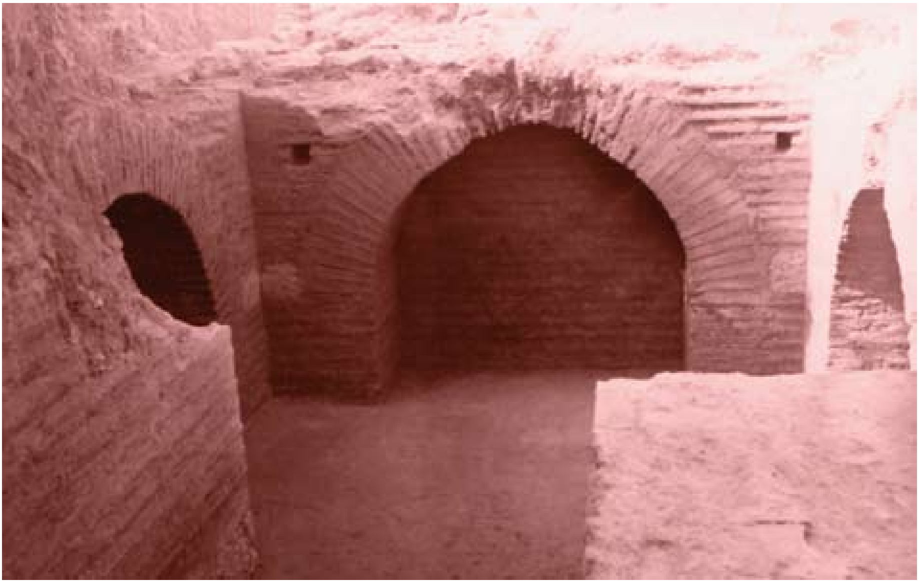

Обр.3. Раннохристиянски мартириум с три аркосолия на трима мъченици (св. св. св. Максим, Дада и Квинтилиан) от Дуросторум Силистра (началото на IV в.)

катедра около 380 г. и е съпътстван със строителството на мартириуми, църкви и епископска резиденция. Тези процеси са синхронни по време с етнически промени, свързани с готските нашествия, установяването на федерати и имиграция на граждани от Близкия изток в долнодунавските земи. Дуросторум търпи поражения в резултат на войните на Империята с готите, но в края на IV в. е възстановен с произтичащи от това промени в градската агломерацията.

През целия този исторически период от II до IV в. се развива градският некропол, който като дъга опасва южните покрайнини на Дуросторум. Приблизително в неговата централна част на 500 м южно от укрепения лагер на легиона е открита римската гробница със стенописите. Явно това е зоната, в която са погребвани видните граждани на града, защото само на около 60 м западно от нея е разкрито

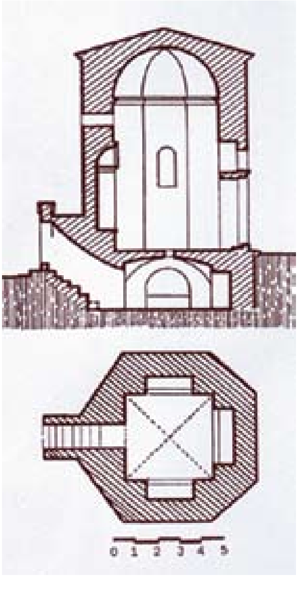

Обр. 4. Реконструкция на мартириума

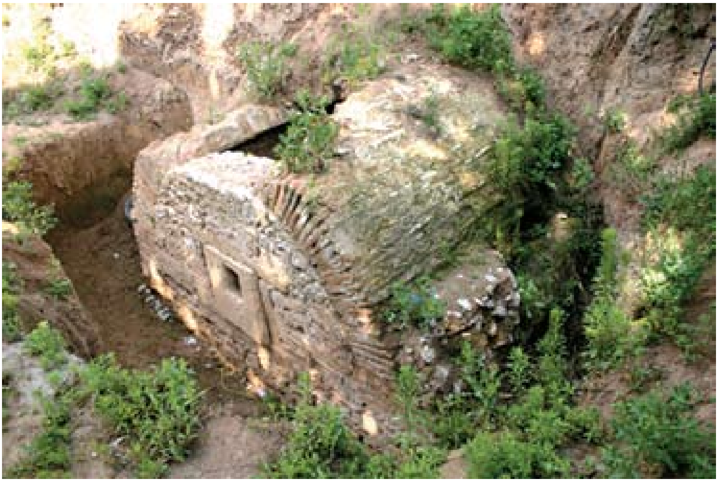

Обр. 5.

Късноантична гробница от Дуросторум - началото на IV в.

погребение на високопоставен местен магистрат с колесница и великолепни дарове и оръжия от края на III в. На около 100 м в южна посока пък е проучен внушителен раннохристиянски тухлен мавзолей - мартириум, където са били положени мощите на трима светци мъченици от началото на IV в. (обр. 2-4).

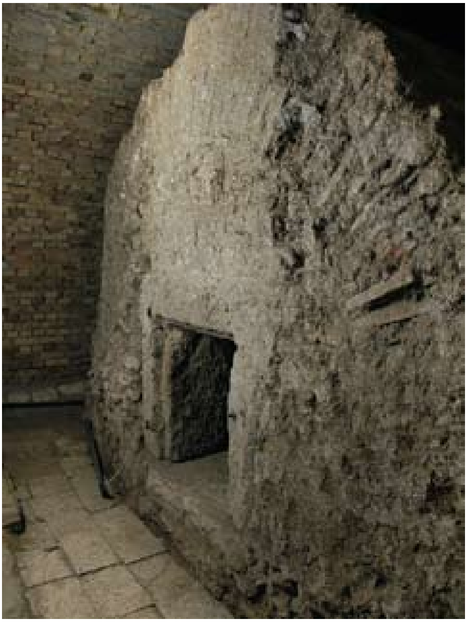

Обр. 6. Екстериор на гробницата със стенописите

Определено Силистренската гробница е сред най-известните късноантични паметници, дискутирана в няколко монографии, десетина статии и множество обширни пасажи в обобщаващи съчинения. Тя спада към най-тиражирания архитектурен тип гробници в балканските и дунавските провинции на Римската империя. По план и конструкция неин аналог от началото на IV в. бе открита наскоро в западната част на некропола на Дуросторум (обр. 2, 5).

Гробницата със стенописите представлява еднокамерна правоъгълна сводеста постройка, иззидана от полуобработени камъни на розов хоросан, а сводът е изпълнен с тухли (обр. 6, 7). Ориентирана е

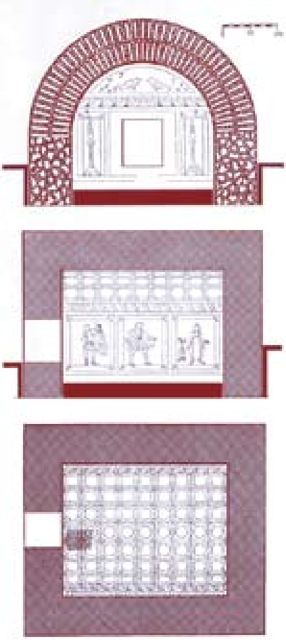

Обр. 7. План и разрез на гробницата

запад-изток с размери 3,30 х 2,60 м и височина 2,30 м. Входът е от изток, оформен с три каменни плочи, а подът е покрит с големи правоъгълни керамични плочи. Цялата вътрешност е измазана със сивобял варов разтвор премесен с гипс, върху който, преди да бъде засъхнал, са положени багрите. За разлика от множинството гробници от III-V в. в Добруджа и на Балканите целият интериор на гробницата е покрит с живопис. Върху южната, западната и северната стени са оформени по три пана, обрамчени в зелени правоъгълни рамки с размери около 1,30 х 0,80 м, в които в цял ръст са изобразени човешки фигури. Те формират своеобразна процесия на прислужници, устремени към центъра на западната стена, зает от фигурите на господарското семейство (обр. 9, 12). Забележително е, че единствено техните фигури излизат извън рамката на паното.

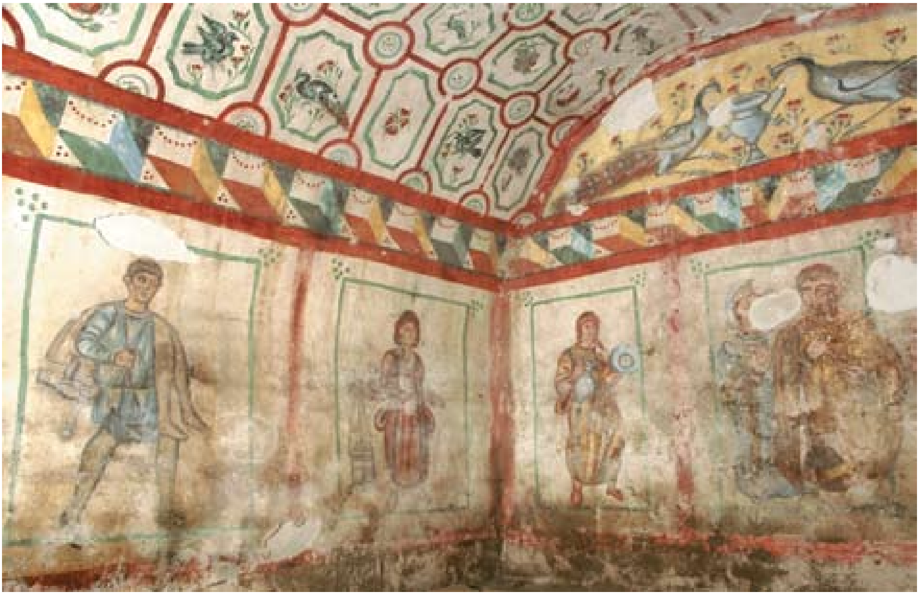

Обр. 8. Интериор на гробницата със стенописите в югозападната половина

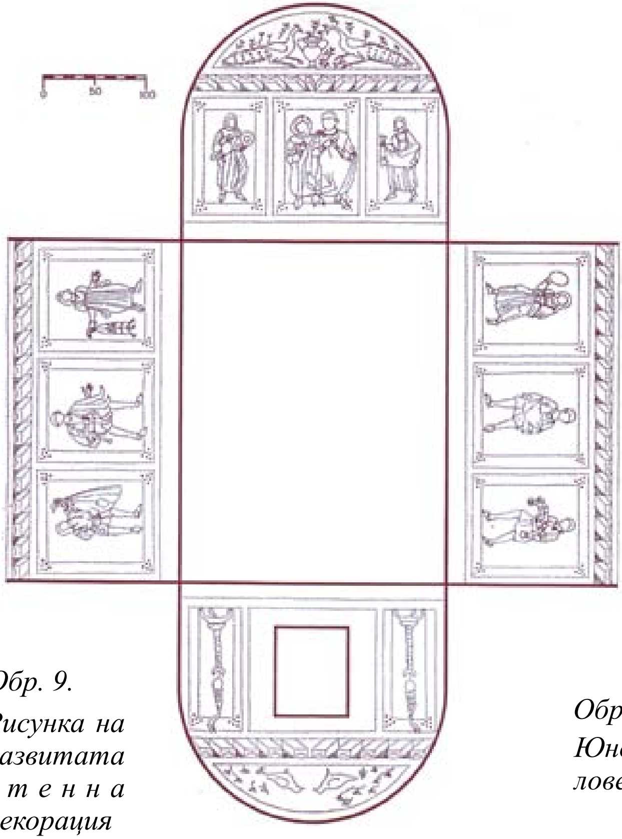

Обр. 9.

Рисунка на развитата стенна декорация

Обр. 10. Огърлица от Дуросторум - III - IV в.

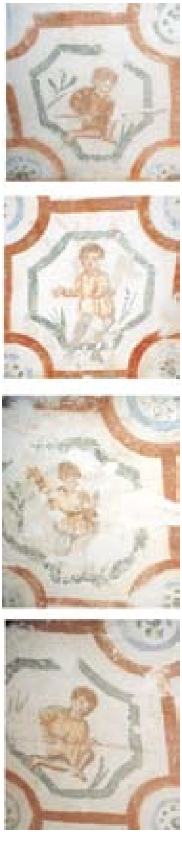

Обр. 11. Юношата-ловец.

Господарят, очевидно собственик на гробницата, е гологлав, без брада, с матово лице и изразителни мъжествени черти. Облечен е в бледожълта дългоръкава туника украсена с кафеникави орбиколи (кръгове) и богати орнаменти по раменете и маншетите. Над туниката е наметната червеникаво-кафява хламида, захваната за дясното рамо със златиста луковична фибула. Специално акцентувам върху таблона (правоъгълна апликация от цветен пурпурно-виолетов плат на геометрични фигури) в долната част при ъглите на хламидата. Господарят е обут в отворени обувки (кампагии), а в двете си ръце държи с показен жест къс цилиндричен свитък (обр. 12, 13, 28).

Фигурата на жената в дясно е полускрита от тази на мъжа. Лявата й ръка е поставена на рамото му, а в дясната държи червена роза или лилия. Облечена е в дългоръкава кафяникава туника, върху която е наметната богато

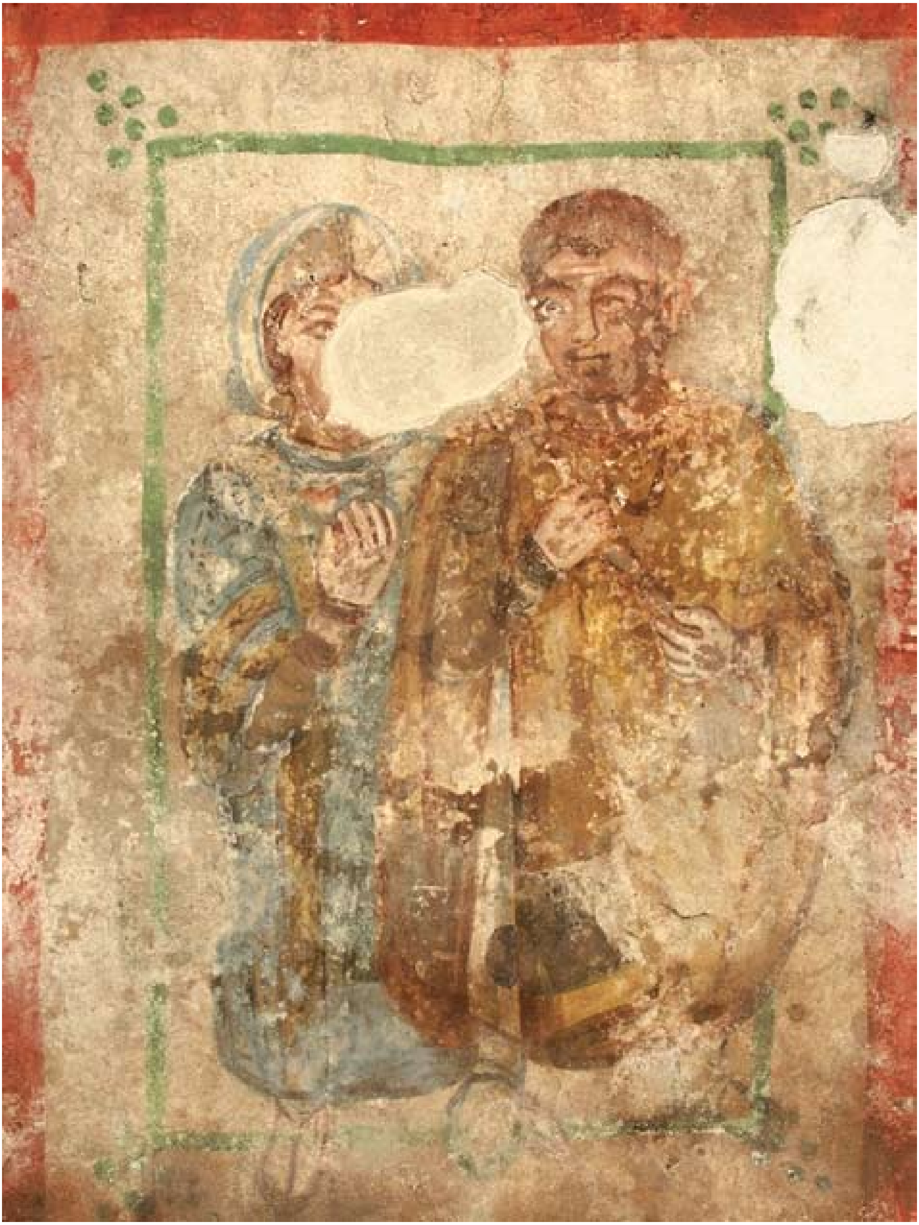

Обр. 12. Господарската двойка

декорирана в бяло, зелено и златисто далматика. Дамата носи обеци, а върху грациозната шията се вижда разкошна огърлица от бисери и скъпоценни камъни, която през късната античност и ранна Византия по принцип е запазена за най-знатните аристократки в Империята. Лицето на господарката е изразително, косата е тъмна и покрита със забрадка с орнаменти, под която се вижда фин воал - една източна традиция в облеклото на знатните омъжени жени, която се възприема с охота от благородните матрони в Римската империя.

Без изключение всички останали фигури са устремени към господарската двойка и носят тоалетни принадлежности и елементи от господарския костюм. Върху паното вляво от него е изобразена млада жена с дълга коса в туника с охров цвят и клави, която в дясната си ръка държи кана с вода за измиване, а в другата патера (обр. 14). Жената в дясно е с бледосива туника и семпли обеци и носи голяма орнаментирана кърпа за изтриване (обр. 16). Следващата дама вляво върху южното стена от своя страна поднася кутия с благовония. Без съмнение нейната красота надминава всички останали с изразителния мек воал на лицето и разкошната прическа (обр. 18). Най-сетне тя е най-младата от всички дами и единствена сред прислужниците има привилегията да носи обеци с бисерни

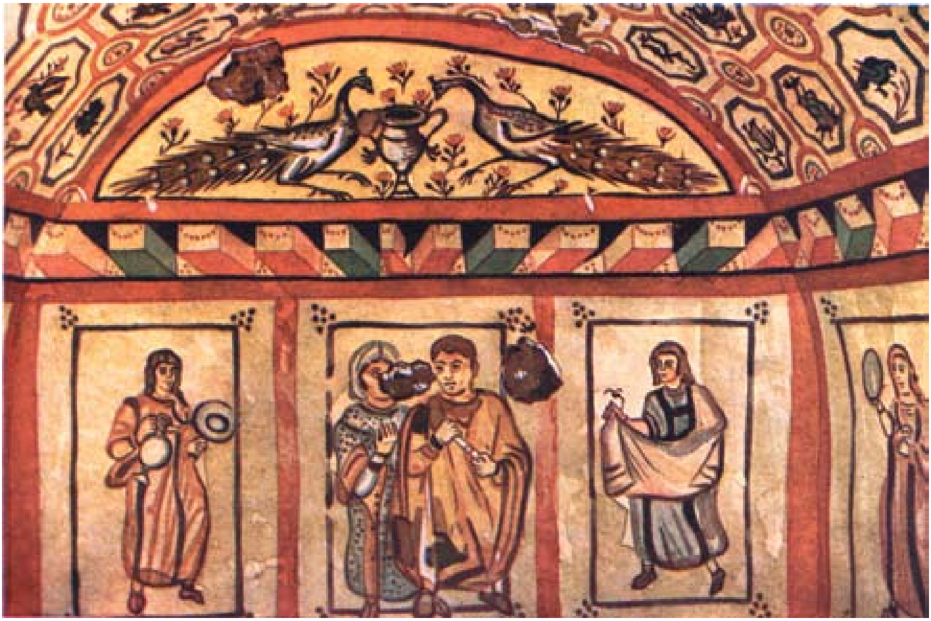

Обр. 13. Рисунка на стенописите в гробницата, публикувана от А. Фрова през 1943 г.

висулки и гривни. Облечена е в червена далматика с тъмни орнаменти. Срещу нея на северната стена е представена последната, четвъртата прислужница в дълга охрово-кафява далматика, която се е отправила към господаря с голямо огледало (обр. 20). Докато дамите държат единствено принадлежности свързани с тоалета, то мъжете имат привилегията да поднасят всички основни елементи на аристократичния мъжки костюм. Първият слуга вдясно от господаря е върху южната стена на гробницата. Облечен е в препасана синя туника, обут е в бели панталони и сандали и има торква на врата (обр. 22). На рамото си носи панталон с колан, а в ръката - обувки, същите с които е обут господарят. Паралелно противоположно върху северната стена е изобразен вторият слуга в охрова туника и торква с листовидна висулка на врата (обр. 23). С двете си ръце поднася към господаря сгъната бледожълта туника с кафяви кръгове, която наумява много туниката, в която е представен собственикът. Следващият слуга върху южната стена е облечен по същия начин, но се отличава от

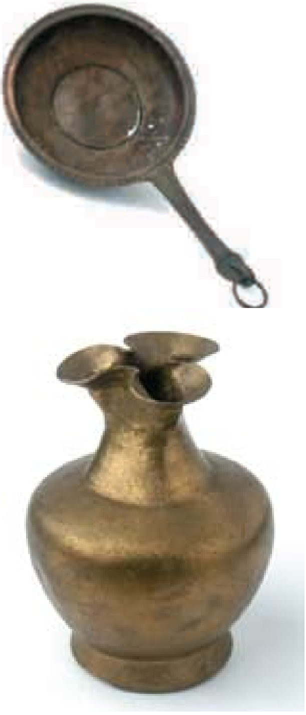

Обр. 15. Кана и патера от Дуросторум IV -VI в.

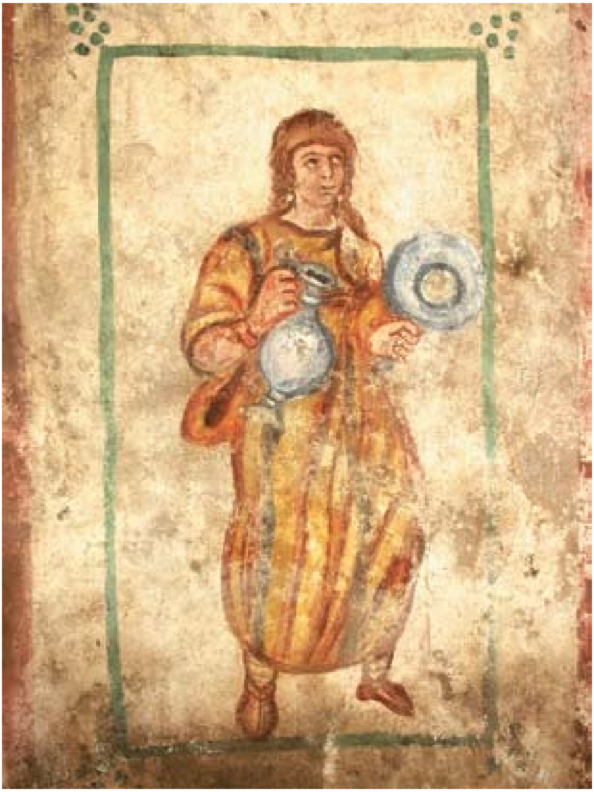

Обр. 14. Прислужница с кана и патера

останалите по много дългата си руса коса (всички останали са с тъмни къси коси), поради което се смята, че има готско потекло (обр. 24). В лявата си ръка той държи високо вдигната тъмночервена хламида със златна фибула и пурпурно-виолетови квадратни таблони, в които е вписан червен ромб. В случая, без всякакво съмнение, тази хламида е същата, с която е наметнат господарят. Последният слуга върху южната стена облечен с къса туника, панталони и има торква с луновидна висулка на врата (обр. 26). В ръцете си поднася към господаря червен колан цингулум с масивна катарама и двойнотрапецовидни позлатени апликации.

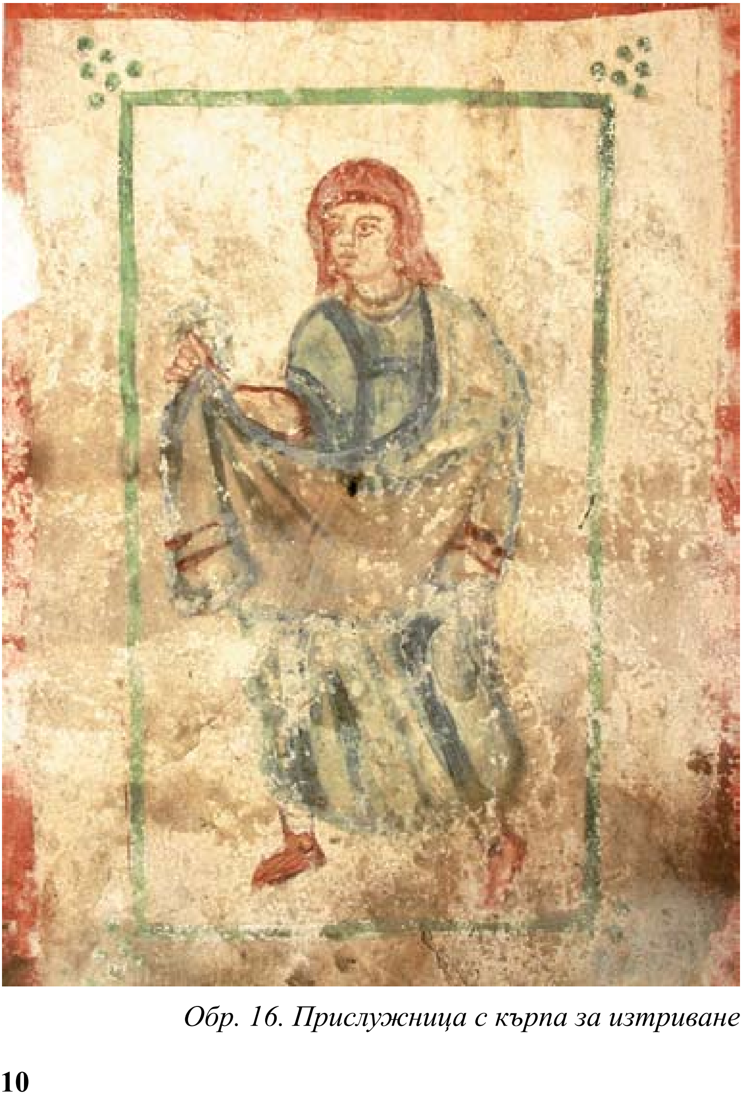

Обр. 16. Прислужница с кърпа за изтриване

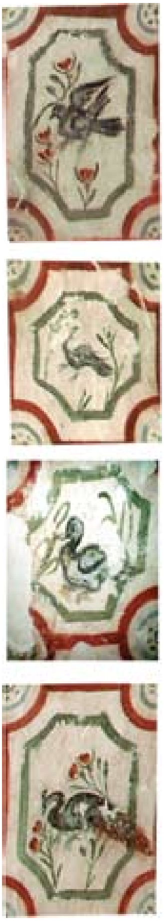

Обр. 17. Птици върху тавана.

Входът на източната стена е фланкиран с два големи свещници (канделабри), а в люнета над тях са изобразени паралелно и противоположно два гълъба (обр. 30). За съжаление над тях тавана е пробит при проникване в гробницата през 1942 г., при което стенописите в люнета над гълъбите са обезличени. А именно там, обикновено във венец, се изписва името на собственика. За сметка на това върху западния люнет над господарските фигури живописната композиция е великолепно съхранена и ни представя два разкошни пауна, който пият жива вода от висок съд (кантерос) на фона на розови цветове (обр. 33). Мястото е специално

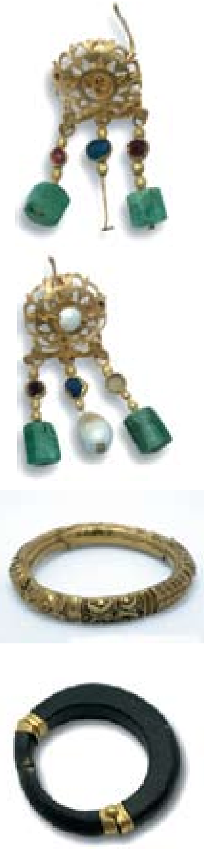

Обр. 19. Обеци и гривни от Дуросторум - III-IV в.

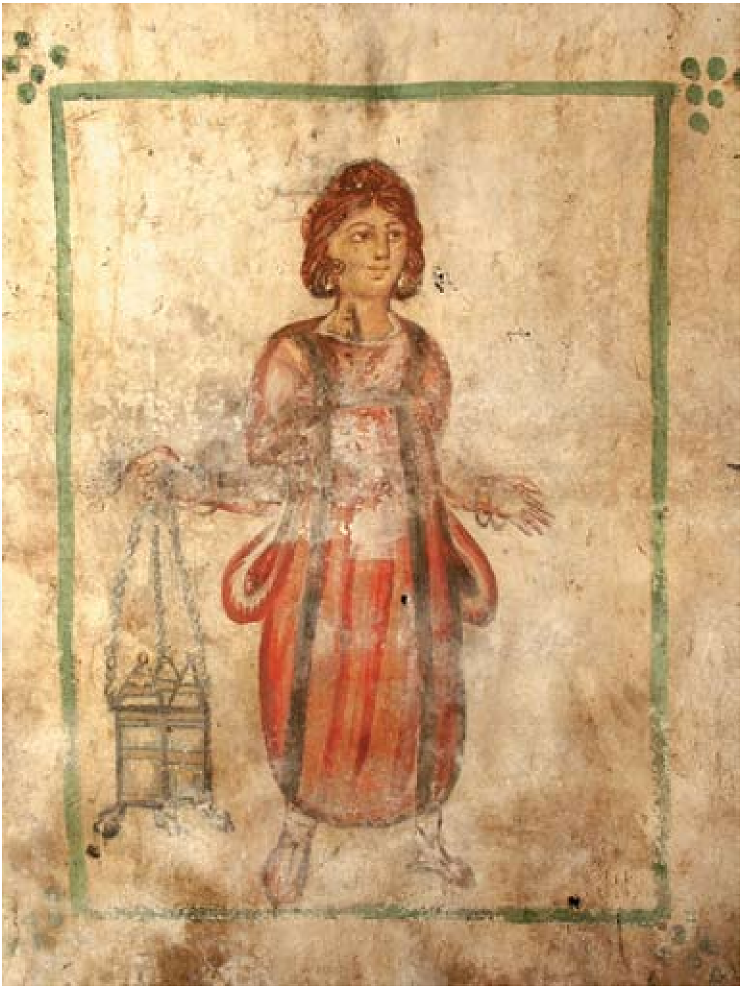

Обр. 18. Прислужница с кутия за парфюми

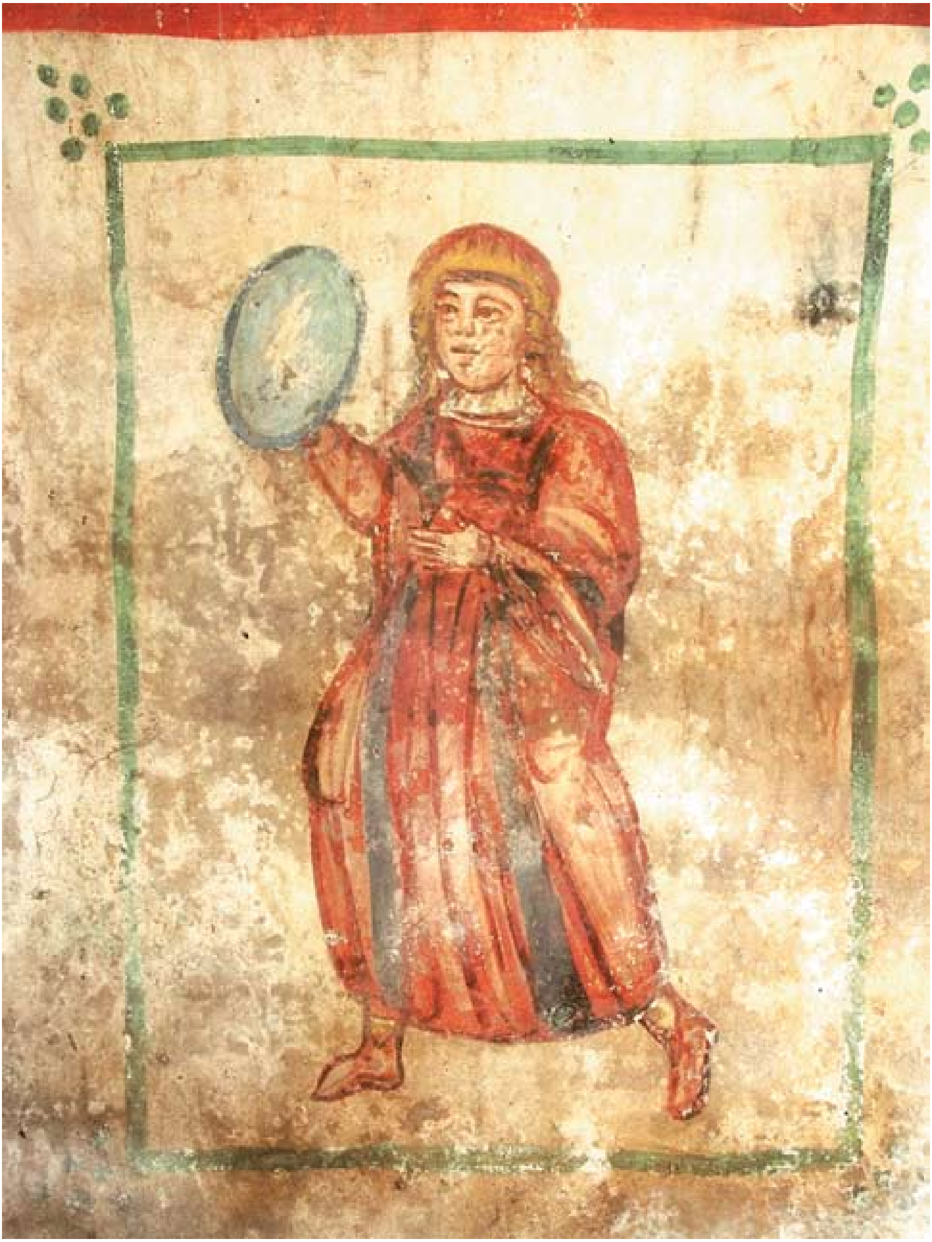

Обр. 20. Прислужница с огледало

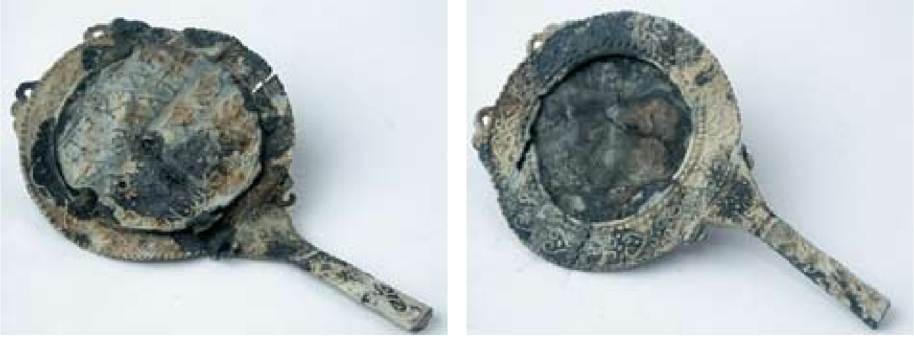

Обр. 21. Късноантично оловно огледало от Дуросторум

подбрано поради семантиката на тази сцена, възприемана в римското изкуство като символ на красотата и аристократичния разкош. От своя страна ранните християни през III-IV в. виждат в пауните и кантероса алюзия на блажения вечен живот и безсмъртието. Предвид на това, че Силистренската гробница е сътворена през преходния IV в. - граница между две цивилизации и два културни модела - не е изключено композицията пауни с кантерос да отразява едно раздвоено светоусещане между античните традиции и палеохристиянския символизъм. В този смисъл тя може да е алегория на лукса и високото положение на господарската двойка в обществото, която се надява на вечен живот. Впрочем, богатата флора и фауна върху тавана и ловът на екзотични животни също се асоциират с луксозния живот на аристократичните господарски кръгове (обр. 35, 36).

Стенописите върху сводестия таван са разграничени от тези върху стените с илюзорен, но много добре изваян като перспектива гредоред. Може би по такъв начин авторът художествено е претворил границата между земния и мечтания вечен живот. Действително в стенописите върху свода се долавя нещо мечтано и божествено красиво. Тук в композиционно отношение художникът е достигнал своя връх. Разчертал е свода на 63 квадрата (обр. 35, 36), в които твърде находчиво са вписани осмоъгълници. По такъв начин се внушава перспективна дълбочина и се подхранва усещането за касетиран таван, прилаган в римските представителни сгради и богатите аристократични вили и дворци. Всяка касета е запълнена с растения и животни, които рядко се повтарят, а ако се повтарят, са претворени в различни пози и ракурси. Разнообразието е впечатляващо - водоплаващи, екзотични и прелетни птици, зверове, растения, палми, цветя, плодове (нарове, гроздове) и четири изображения на юноша-ловец в различни пози (обр. 11, 34, 37).

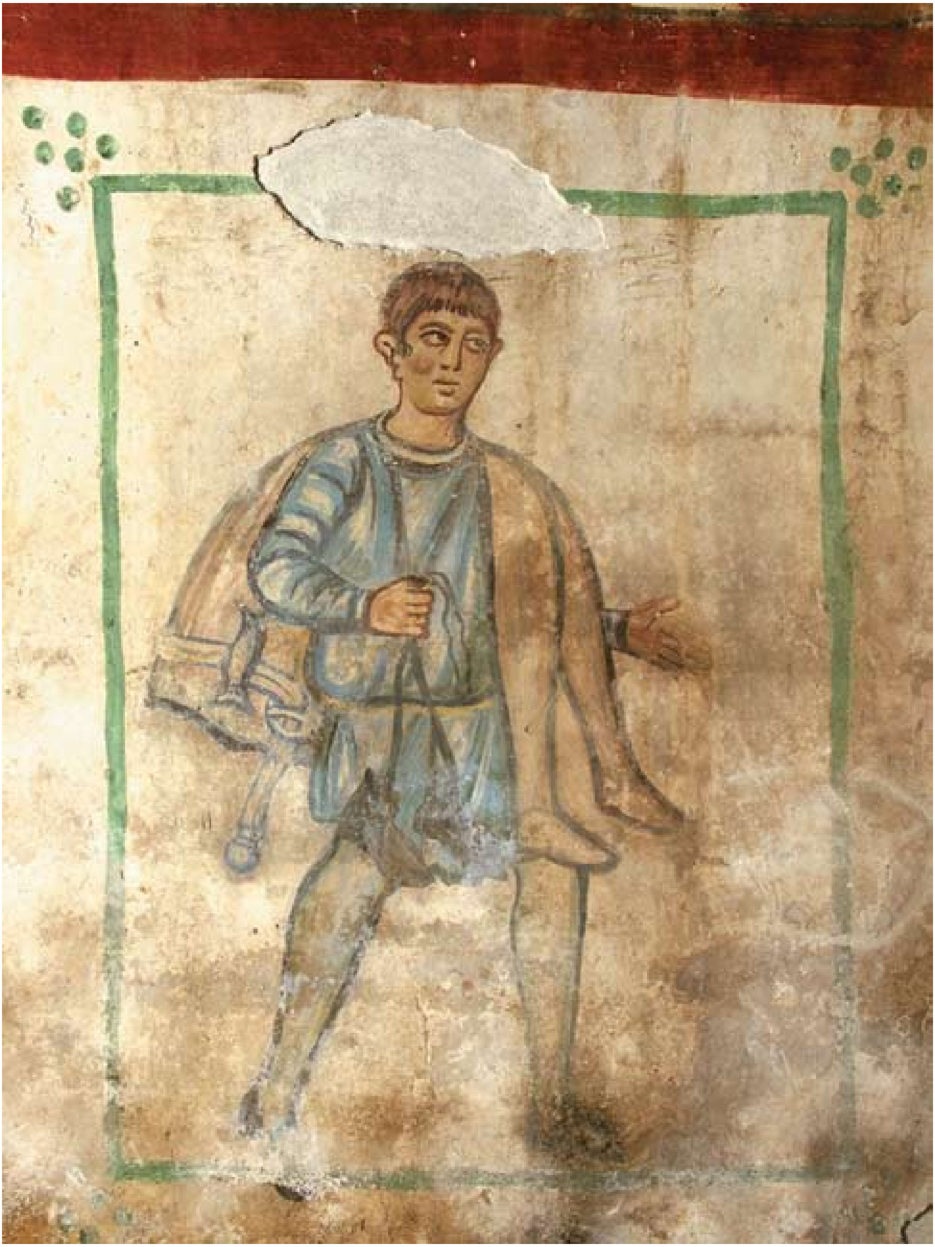

Обр. 22. Прислужник с панталоните на господаря

Почти всички специалисти по късноантично изкуство, докоснали се до гробницата от Силистра, я датират в границите на IV в., но се забелязва и известна поляризация в мненията им. Една група учени я отнасят към последните десетилетия на IV в., а други в първата половина на столетието. Аз лично в по-голяма степен приемам аргументите на тези автори, които дистанцират стенописите в гробницата от времето на Теодосий I Велики (379-395). Без всякакво съмнение всички се съгласяват, че тя е строена от езичник и е зографисана по законите на езическото изкуство. На фона на острото антиезическо законодателство на Теодосий I (автор на едиктите от 388 и 391 г., които прогласяват нетърпимост към езичеството, забрани за езическите ритуали и затварянето на езическите храмове) е малко вероятно в центъра на некоропола в град като Дуросторум да се допусне изграждането и зографисването на езическа гробница и извършването на езическо погребения. Още повече в града вече има епископска катедра, а в съседство с гробницата е разкрит внушителен раннохристиянски мартириум от първата половина на IV в., в трите ниши (аркосолии), на които навярно са положени мощите на местните мъченици св. св. Максим, Дада и Квинтилиан (обр. 2-4). Това го превръща в специфичен център на християнските култове и празници в късноантичния некропол, което още повече снижава възможността на около 100 м от него да се извършва езическо строителство, зографисване, погребения и обреди.

Затова най-разумно и исторически обосновано е стенописите в силистренската гробница да се датират преди 391 г. и даже преди готското нашествие от 376-378 г., когато Дуросторум е превзет и разрушен, част от населението е избито, а друга емигрира. Това донякъде обяснява фигурата на гота-прислужник (доста преди 377 г. много готи в Малка Скития и Втора Мизия попадат в робство) и липсата на погребения в гробницата. Впрочем нейната декоративна система и опростена архитектурно-пространствена композиция с архитектонични елементи на римоелинистичния ордер, огледалната симетрия, съчетана с обратна перспектива рамкират една нова, последна фаза в класиката на гробищната живопис. Тя основателно се свързва с управлението на Константин Велики и неговите наследници - епоха, която финализира класиката на езическото изкуство и подготвя идеологически и духовно стилистиката и изразните средства на официалната раннохристиянска живопис. Не само цялостната композиция, но много детайли и някои сцени (примерно двойките пауни и гълъбите върху люнетите) загатват за едно новопремислено начало, което редом с останалото е натоварено с мистика и иносказателна символика. Най-после скъсените и с тежки

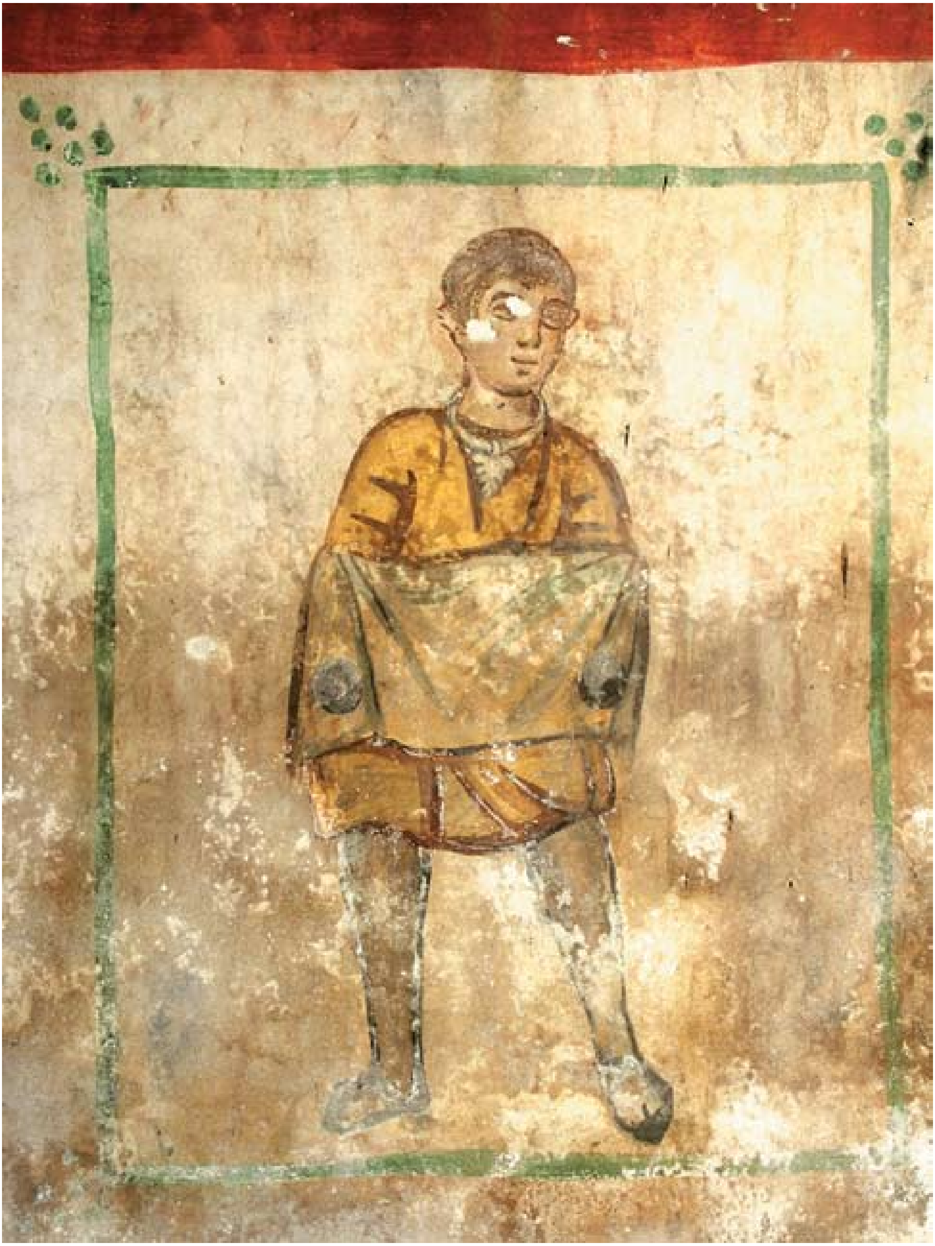

Обр. 23. Прислужник с туниката на господаря

пропорции фигури (особено господарската двойка), прическите с бретони и дълго падащите коси на повечето прислужници и особено разкошната фризура на красивата прислужница (обр. 18), намират преки паралели по-скоро сред паметниците от първата половина - средата на IV в., отколкото от времето на Теодосий Велики в последната четвърт на столетието. Прочее и най-близката по стил, колорит и декоративна система гробницата на Евсторгий от Солун се датира тъкмо в първата половина на IV в. Забележително е сходството в позата, излъчването, костюма и инсигниите на Евсторгий (висш магистрат от Солун) с тези на господаря от силистренската гробница.

Другият съществен въпрос, който занимава специалистите, е семантиката на стенописите в гробницата, както и личността, респективно общественото положение на нейния собственик. Въпреки, че всички автори засягат тези проблеми, те и сега са сред най-слабо изяснените. Обикновено се твърди, че собственикът е знатен римлянин от Дуросторум, а фигурите на прислужниците възпроизвеждат ритуалната процесия на слуги, отправени към господарската двойка, жените обслужват господарката, а мъжете - господаря. Има дори хипотетични предположения, че стенописите имат отношение към свадбена церемония на съпружеската двойка.

Забележително е, че четирите изображения на ловеца си схождат. И в четирите случая е представен като голямо момче (почти юноша) с неотменната жълта туника, със сходен ръст, близки антропологични черти и еднаква прическа на тъмнокафявата коса (обр. 11, 36, 37). Всички тези особености в пълна мяра хармонират с образа на господаря, представен върху централното пано на гробницата. Затова се присъединявам към мнението на Л. Шнайдер, че ловните сцени имат някакво отношение към централния персонаж, собственик на гробницата. Нещо повече, склонен съм да отида по-нататък с предположението, че върху свода четири пъти е показан самият той като юноша по време на лов на леопард, глиган, мечка и птици. Отдавна е обърнато внимание, че ловът и по-специално ловът на диви зверове през късната античност е приоритет на знатните аристократи. Под сасанидско влияние ловът на лъвове и леопарди навлиза дори в императорската иконография при наследниците на Константин Велики. По примера на императора висшите сановници с охота започват да се занимават и изобразяват като ловци на екзотични зверове. На този фон е обяснимо един висш благородник, какъвто без съмнение е собственикът на Силистренската гробница, да се покаже, че още в юношеска възраст се изявява като смел младеж при аристократични забавления - косвен знак за принадлежността му към класата на ilustres.

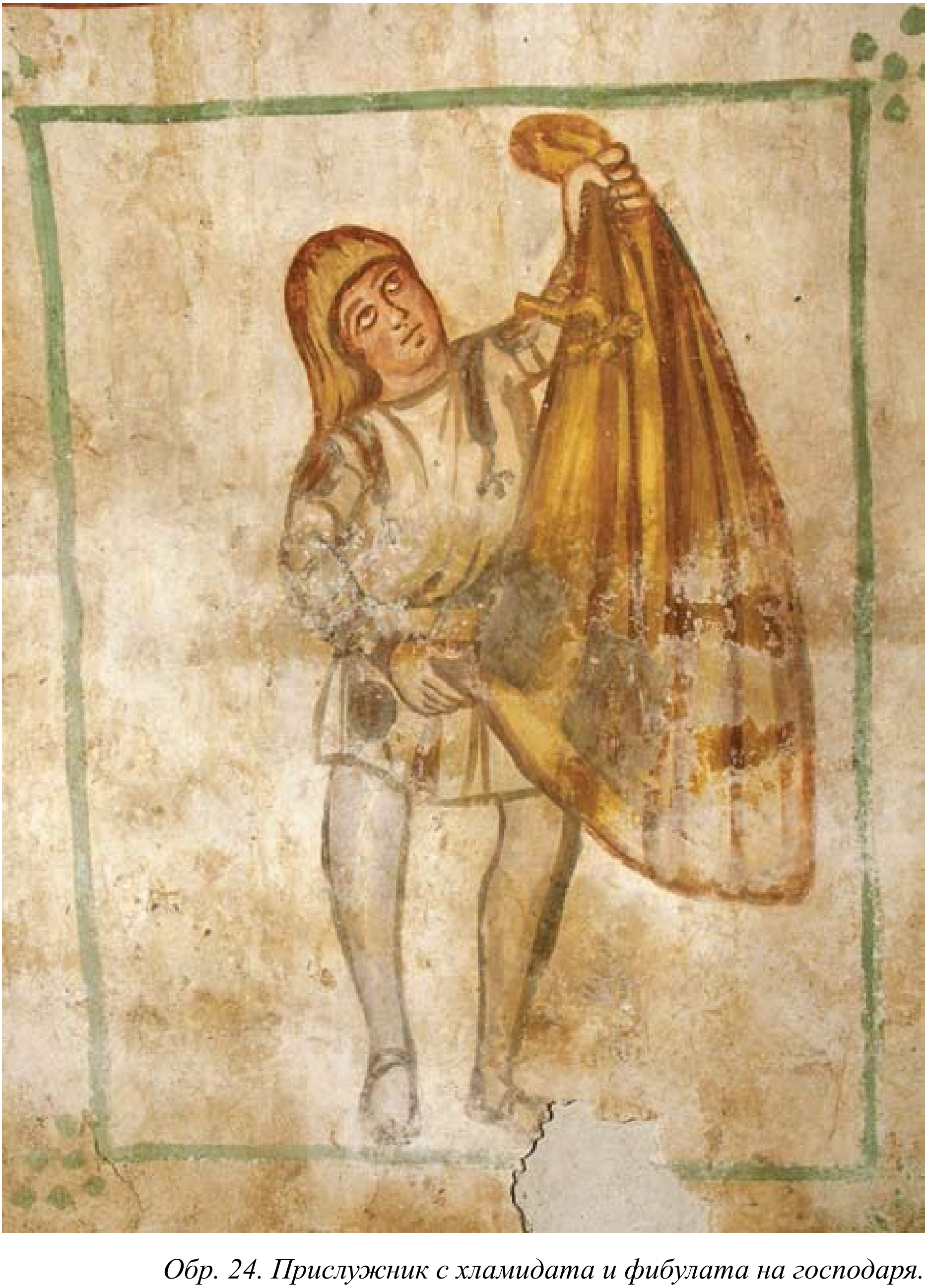

Обр. 24. Прислужник с хламидата и фибулата на господаря.

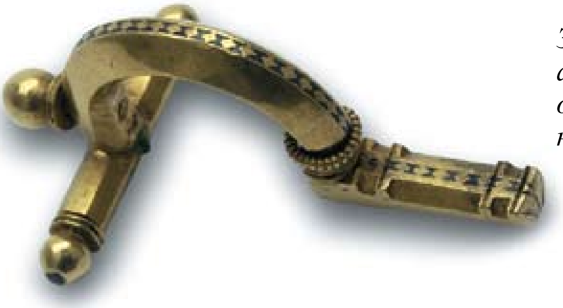

Обр. 25.

Златна фибула на знатен аристократ от Дуросторум, открита в гроб от края на III - началото на IV в.

За отбелязване е още, че мнозинството животни, които ловува младежът липсват в района на Дуросторум и изобщо на Балканите. За леопарда това е вън от всякакво съмнение (обр. 37), докато структурата на глигана не хармонира никак на глиганите в Европа. Тялото и необикновено издължената и вталена задница наумяват повече африканските глигани. Флората и фауната в още по-голяма степен имат извъневропейски произход. Пауните, чаплите, гъските, палмите, наровете несъмнено са нехарактерни за този регион и определено насочват към Северна Африка или Сирия (обр. 17, 35-39). Ако собственикът на Силистренската гробница действително се е представил като ловец през юношеските си години, то околната среда и фона на който са показани подвизите му предполага че е роден или израснал в Северна Африка (Египет) или Предна Азия (Сирия). Прочее, в писмените извори и лапидарните паметници са извести подобни единични и групови преселения на население от Изтока към Западното Черноморие. Не е изключено още самият художник, сътворил стенописите, също да е привлечен от близкоизточните провинции на империята, т. е. оттам, откъдето е дошъл господарят.

Накрая ще се спра на съществения проблем относно личността и общественото положение на господаря, изобразен върху централното пано на западната стена на гробницата. Досега не са правени нарочни задълбочени проучвания и предположения в тази насока. Най-общо се посочва, че е заможен, знатен земевладелец, с високо обществено положение и даже с афинитет към интелектуалните занимания. Липсата на пояснителен текст (такъв понякога се нанася върху източните люнети, но точно тук има сериозни повреди) затруднява максимално разсъжденията в тази насока и прави интерпретациите повече или по-малко хипотетични. И все пак да се взрем още веднъж в стенописите и да погледнем образите от друга гледна точка, като коментираме господаря според одеждите и семантиката, която е вложена в тях.

През късноантичната епоха и по-точно след Константин I Велики

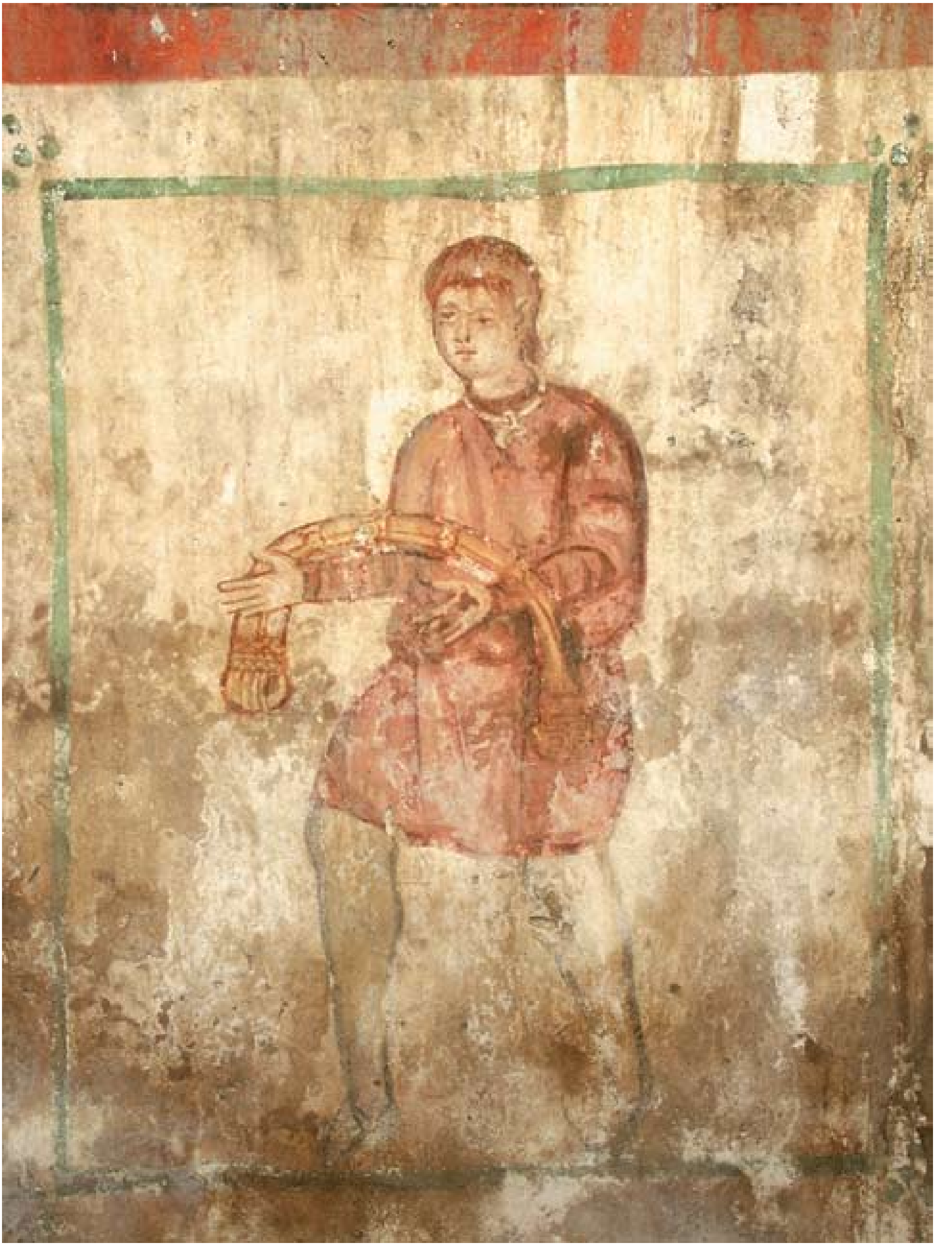

Обр. 26. Прислужник с колана-цингулум на господаря.

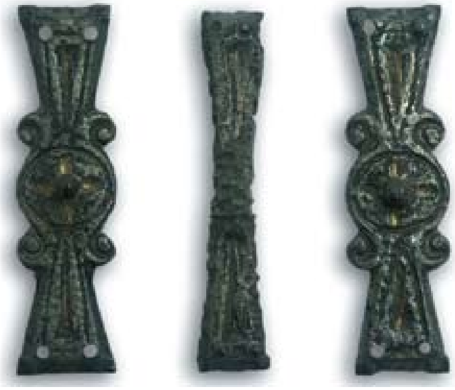

Обр. 27.

Сребърни позлатени апликации от колан-цингулум на знатен римлянин от Дуросторум, открити в гроб от IV в. *.*

започва да се формира обичаят всяка титла в империята да е съпроводена с определен тип костюм и регалии (знаци). Така дрехите и аксесоарите към тях придобиват специфична семантична натовареност и по тях до голяма степен може да се съди за ранга на приносителя им. Редом с тези и ред други иновации Константин I въвежда и титлата патриций, като една от най-престижните в империята, давана на знатни граждани, пълководци и членове на Сената. След като премества столицата (по скоро регламентира втора столица) от Рим в Константинопол през 303 г., Константин формира нов Сенат. Попълва го като привлича благородници от Рим и аристократи от близките до Константинопол големи балкански и малоазийски градове. Естествено някои от тях (включително такива от варварски произход) са номинирани и избрани за патриции, проконсули, магистри, сратези и пр. Специално акцентувам на тези процеси, защото предполагам, че господарят от Силистренската гробница получава висока титла през Константиновата епоха. Това става около средата на IV в., но всеки случай преди 378 г., когато Дуросторум е завладян и разрушен от готите.

Благодарение описанията на хронистите (най-вече на Йоан Лид и Константин VII Багрянородни) и изследванията на византолозите знаем достатъчно за инвеститурите и инсигниите на най-висшите сановници в императорския двор, както за по-ранния (IV-VII в.), така и за по-късния период (IX-X в.). Според древната церемония в двореца в Константинопол патрициите, сенаторите, магистрите, проконсулите, старезите, облечени в специални костюми, получавали от ръката на императора знака - главната инсигния на своето достойнство - **кодицила**. За формата му съдим най-вече от изображенията на кодицилите в ръцете на висши сановници около императора върху Теодосиевия обелиск и кодицила, с който същия Теодосий I номинира висш сановник според сцената върху едно сребърно блюдо, съхранявано в Мадрид. Най-детайлното им претворяване в късноантичното изкуство обаче регистрираме върху статуи от IV в. Там висши магистрати са скулптирани в десниците с кодицили под формата на малки цилиндрични свитъци, наумяващи много свитъка в ръцете на господаря в Силистренската гробница (обр. 29). Неговият висок сан, освен от кодицила, е илюстриран от костюма. Отбелязах, че още от IV в. се налага правилото всеки знатен в двореца да носи костюм, отговарящ и илюстриращ ранга или длъжността, която заема. Така например, кандидатът за патриции се явява в двореца, където се намята (обикновено като императорски дар) с червена (ако е военен) или бяла (ако е гражданско лице) хламида с таблон и златна

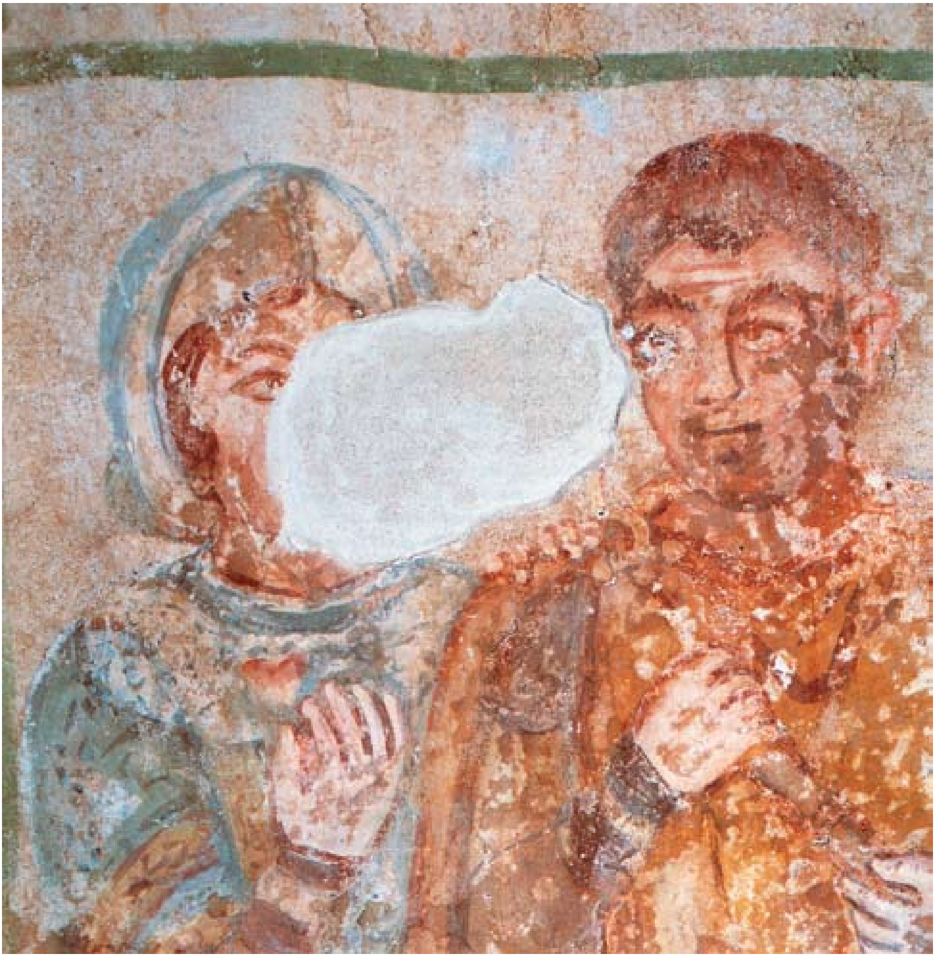

Обр. 28. Господарят с кодицил и господарката с цвете

фибула (с лика на императора). Ако съдим от описанието на одеждите на други знатни сановници, изглежда туниката под хламидата е имала светъл (бледозлатист) цвят. След приготовленията номинираният патриции се въвежда тържествено в хрисотриклиниума. Там самият император, в присъствието на дворцовите сановници, лично му връчва най-съществената патрицианска регалия - кодицила (грамотата), която е длъжен да носи видно при публичните си изяви. Вече се спомена, че кодицили получават не само патрициите, но и други най- висши сановници в късен Рим, като техния кръг е ограничен (сенатори, магистри, стратези, консули). Единствено императорът обаче, има привилегията и правото да връчва грамота-кодицил на номинираните от самия него знатни от кръга ilustres.

Обр 29. Статуя на римски магистрат с императорска диплома-кодицил.

Друг съществен проблем, касаещ и нашата гробница, е дали патрициите и другите най-висши сановници в ранна Византия получават богато украсения колан-цингулум, защото Константин VII не го споменава сред инсигниите при описание на патрицианската инвеститура. В съчинението си той обаче пресъздава реалностите от VI-VIII в., когато ритуалът е получил силно религиозна окраска. Въз основа на някои по-ранни свидетелства (основно Касиодор), много от специалистите по тази материя с някои нюанси приемат, че патрициите и най-висшите сановници през IV-VI в. носят колани-цингулуми. Същевременно се допуска, че те имат право на тях в качеството им на ilustres (знатни) и не са обект на самата инвеститура в двореца. Това изглежда става още по времето на Диоклециан, когато коланът със закон е въведен в костюма на висшите военни и граждански лица, респективно патрициите. Връзката на цингулума с висшата военна аристокрация се потвърждава от един автечничен текст, според който имератор Юлиан (361-363) лишава една група сановници от военният им статус и заедно с това правото на носят колани. С реабилитацията им при Валентиниан “*получили обратно колана си, който са загубили преди това”,* защото: “*коланът бил този, който прави улиците, крепостите и градовете да* *треперят"*. Има и още един документ от 382 г., който забранява на сенаторите в гр. Рим да носят колани и военни костюми. Това означава, че иде реч за една широко разпространена практика в края на IV в. Действително върху мадридското блюдо от края на IV в. отчетливо са гравирани както императорските колани на Аркадий и Хонорий, така и коланът, с който е препасана туниката на сановника (патриций?), получаващ кодицил от ръката на Теодосий I. Традицията очевидно продължава, защото по аналогичен начин върху мозаечното пано в Сан Витале в Равена виждаме император Юстиниан I (527-565) и съпровождащите го патриции и сенатори с широки колани под хламидите със златни фибули и таблони. Най-сетне според Йан Лид светлите (белите) туники на патрициите и червените туники на епарсите и ипатите (консулите) се пристягат с колани от червена кожа. Така в заключение може да се твърди, че коланът е важна инсигния в костюма на висшите сановници и магистрати в Римската империя през IV в.

Сега да се вгледаме по-внимателно в стенописите на Силистренската гробница и най-вече в одеждите на господаря и ги съпоставим с описанията на Йоан Лид и Константин Багрянородни.

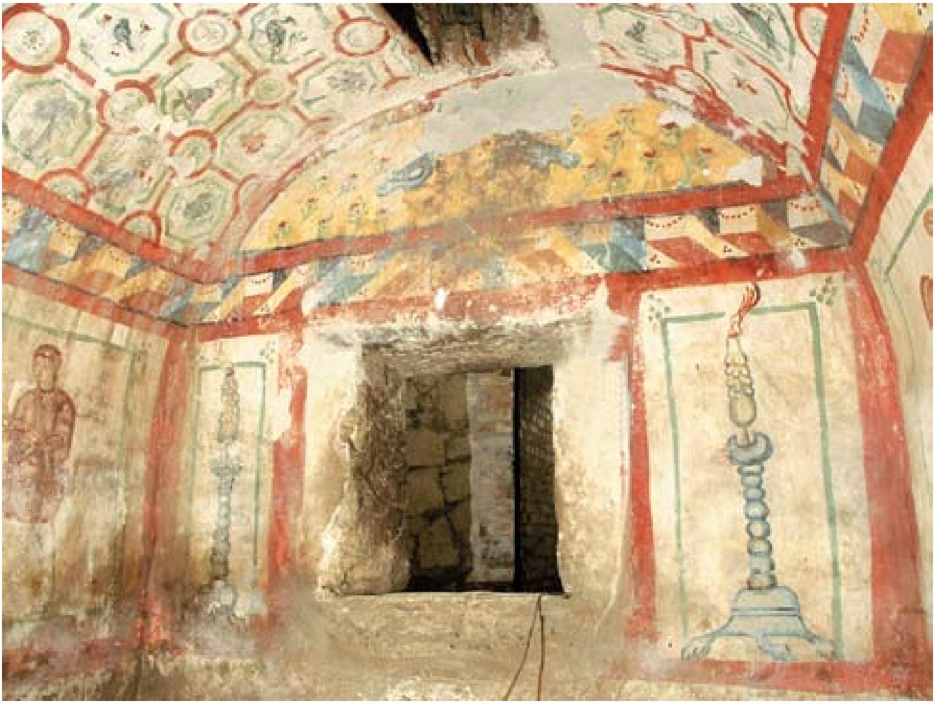

Обр. 30. Стенописите върху източната стена около входа на гробницата

Местният ilustres действително е облечен в бледожълта туника и червена хламида, закопчана с тъмножълта (златна) фибула. Долавя се още, че това не е обикновена туника, а светла дългоръкава туника (бяла с нюанси на златисто), украсена със сегменти-парагудии от пурпурен плат в долната половина на раменете и ръкавите. Според автентични изображения и писмени източници парагудия става елемент от облеклото на най-висшите аристократи още през IV в., а според Йоан Лид специално белите парагудии с пурпурни сегменти са запазени за патрициите.

За разлика от парагудия, хламидата на господаря от Силистренската гробница е по-детайлно представена като в долния край се виждат двойка квадратни тъмновиолетови (пурпурни) апликации. Тези апликации се наричат таблони, като според Йоан Лид златните са запазени за императорската хламида, а с пурпурни таблони се украсяват хламидите на кесарите, сенаторите и патрициите. Те служели като отличия, по които дворцовата стража разбирала кой трябва да бъде пуснат безпрепятствено до двореца.

Най-голямо внимание сред елементите на костюма и аксесоарите заслужава предметът с формата на цилиндър, изнесен на показ в дясната ръка на аристократа от Силистренската гробница (обр. 28). Почти всички автори, докоснали се до темата, приемат, че иде реч за книжен свитък, брачен договор, знак за книжовните занимания на господаря и пр. На фона на военния аристократичен костюм на висш

Обр. 31. Канделабри от Дуросторум V - VI в.

Обр. 32. Входът на гробницата

сановник смятам, че по-скоро става въпрос за императорска грамота-кодицил. Що се отнася до коланът-цингулум той не се забелязва, защото е покрит изцяло от мантията. По тази причина едва се забелязват и коланите на сенаторите и патрициите в обкръжението на император Юстиниан I в Сан Витале. Определено обаче цингулумът присъства в костюма на силистренския магистрат, защото един от слугите върху северната стена му го поднася с ритуален жест (обр. 26). Изработен е от тъмночервена кожа и е покрит с характерните за IV в. двойнотрапецовидни апликации. Впрочем аналогични сребърни апликации са открити при проучването на няколко късноантични гроба в Дуросторум и се датират в началото на IV в. (обр. 27). Освен това цингулумът завърша с масивна златна тока, характерна за патрицианските колани.

На фона на тези реалии допускам, че господарят от Силистренската гробница е от съсловието на знатните (ilustres). Най-вероятно около средата на IV в., подобно на други провинциални аристократи, е почетен с висока титлата (патриции, магистър, сенатор, консул). Единствените указания за това се съдържат в неговия костюм и кодицила. Те са отчетливо представителни и напълно съвпадат с костюмите и регалиите на

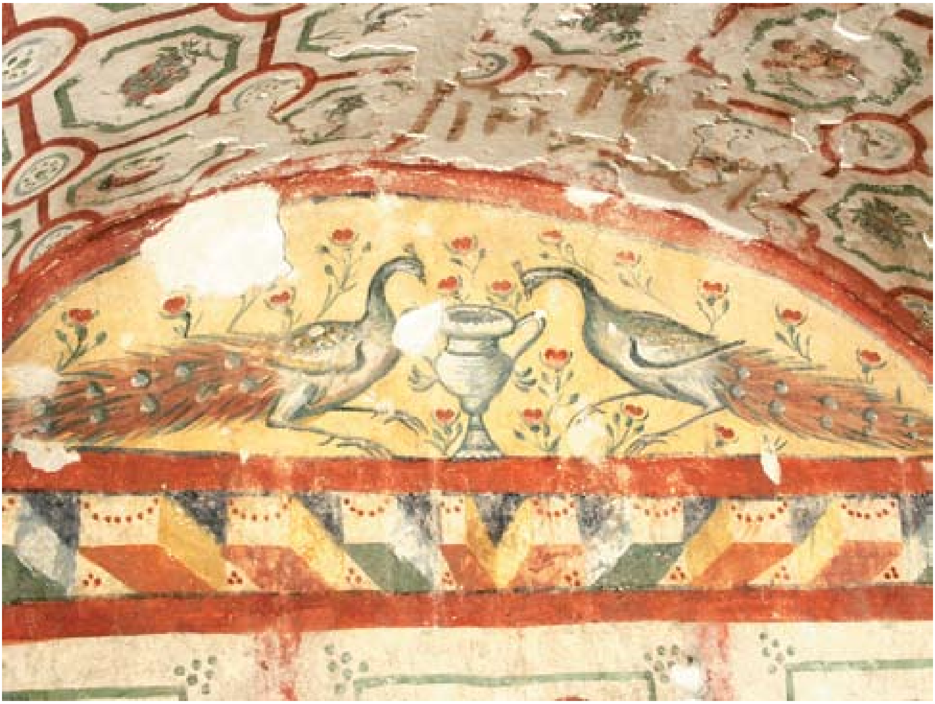

Обр. 33. Пауни с кантерос върху западния люнет на гробницата

патрициите, сенаторите и най-висшите магистрати от ранновизантийската епоха. Коланът и червеникавата хламида са ясно указание, че той принадлежи към висшата военна аристокрация. Ако се доверим на описанията на древните автори (Йоан Лид и Константин Багрянородни) и анализите на А. Беляев (според него за патрициите са характерни белите дългоръкави туники - парагудии и хламидите с цвят на сухо вино /червеникаво-кафяви/ и пурпурни таблони), то господаря от Силистренската гробница вероятно е бил патриций - военно лице.

Явно благородникът от Дуросторум се е гордеел особено с високата си титла, защото цялата художествена композиция е подчинена на съпровождащите я одежди и аксесоари. Впрочем, според мен цялата процесия е едно своеобразно шествие на съставните елементи на парадния костюм, носени от слугите. Освен, че е облечен с тях, господарят изглежда е държал да се изложат специално и поотделно от прислужниците, които му ги поднасят със страхопочитание и ритуални жестове. Вече споменах, че единият носи колана (крайният вдясно), вторият до него - сгънатата бледозлатиста туника (не мантията, както обикновено се твърди, защото тя е червена и се носи от друг слуга), третият (крайният вляво) поднася

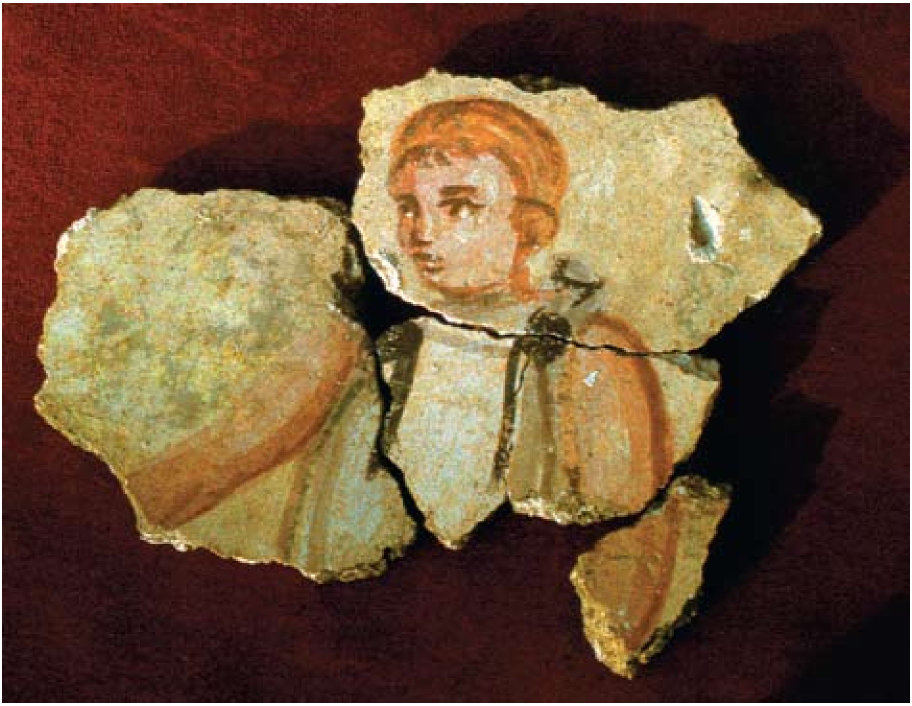

Обр. 34. Младеж от Дуросторум - стенопис върху обществена сграда от IV в.

червеникавата мантия (хламида) с пурпурен таблон и златна фибула, а четвъртият до него - панталоните. Действително в изображението на господаря панталони не се виждат, но очевидно, подобно на колана-цингулум, те са плътно закрити от дългата мантия. Известно е обаче, че през IV-V в. като варварска (може и сасанидска) заемка плътно прилепналите към тялото панталони започват да навлизат като елемент в костюма на висшите сановници в Империята. Прочее, според известното сребърно блюдо от Ермитажа панталони носи самият император Констанс (337-350), който е почти съвременник на собственика на Силистренската гробница.

Забележително е, че представителните одежди се носят само от прислужници-мъже и то в последователността на обличане. Най-близко стоящите до господаря поднасят туниката и панталоните, а крайните съответно колана и мантията с фибулата. Нито един от слугите обаче не поднася кодицила и това е разбираемо. Припомням още веднъж, че според Константин Багрянородни дрехите и аксесоарите се обличат от номинирания патриций, сенатор, проконсул или стратег (естествено с помоща на слугите) преди да влезе в дворцовата зала, а коланът-кодицил -

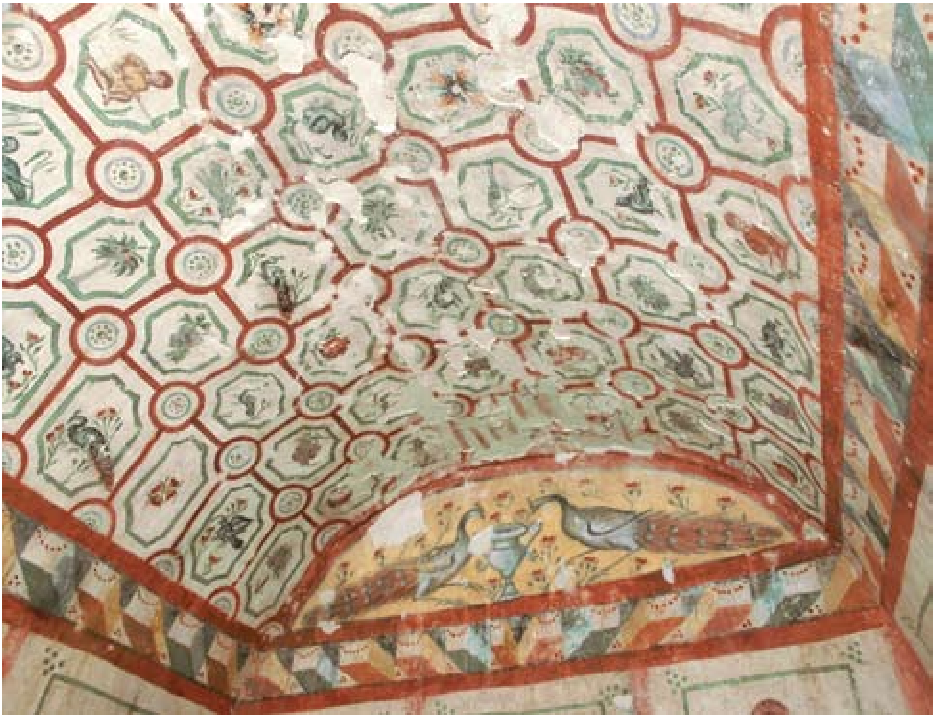

Обр. 35. Стенописаният сводест таван на гробницата

най-важната инсигния - се връчва от самия император.

Ако стенописите в силистренската гробница имат пряко отношение към инвеститурата на висш военен сановник, то присъствието на господарката и жените-слугини изглежда неестествено. Впрочем, вече е отбелязано, че рамката, в която е изобразен господарят, е колкото рамките, в които са представени прислужниците (обр. 9). Същевременно тя се явява твърде тясна да побере две фигури, при това централните. Затова се придържам към идеята, че първоначалната схема ще да е предвиждала централната рамка да бъде заета единствено от доминиращата фигура на господаря. Нещо обаче междувременно се е случило и на даден етап (изглежда в процеса на самото зографисване) е взето решението на ограничената площ на централното поле да бъдат изрисувани двете фигури. Мястото очевидно се е оказало тясно, което е наложило фигурата на господаря да излезе извън рамката - случай без аналог сред останалите фигури и изобщо в гробищната стенопис от IV в. В този смисъл първоначалната схема, претворяваща своеобразния парад на официалните одежди и аксесоари, поднасяни към господаря - висш военен магистрат, е

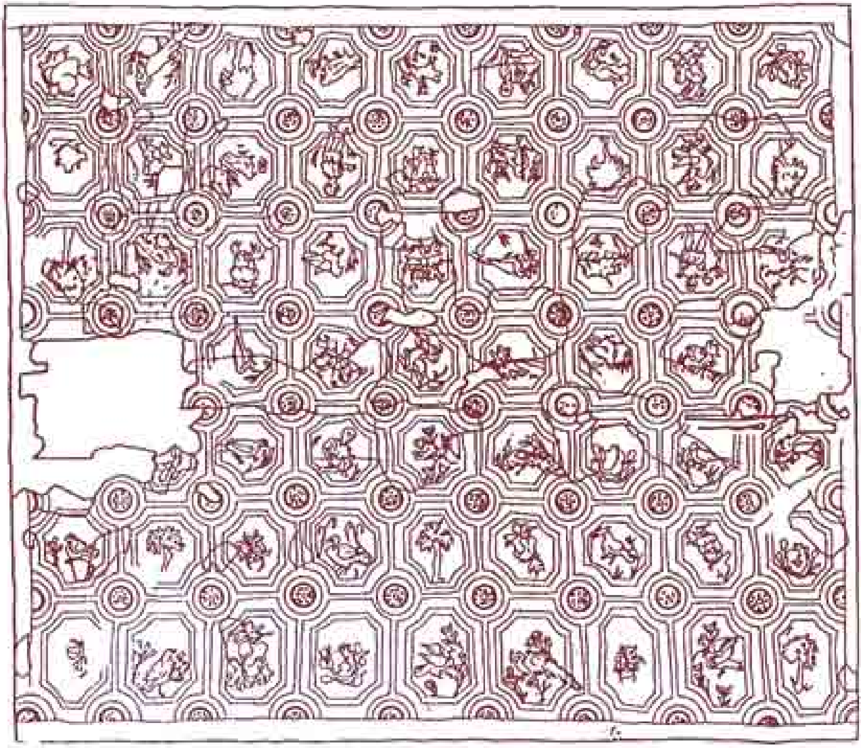

Обр. 36. Схема на стенописите върху тавана на гробницата.

леко нарушена и малко разводнена с допълнително внесения образ на съпругата му.

Що се отнася до слугините, то според тогавашните традиции и мнението на някои съвременни изследователи, те могат да обслужват единствено господарката. В този смисъл може да се приеме, че изобразяването им е резултат от решението до господаря да се смести и образът на господарката. Същевременно обаче, въпросните прислужнички не носят дрехи, бижута, накити и пр., които могат да задоволяват единствено дамски потребности. Слугинята вдясно от съпружеската двойка държи кана и патера (техни аналози са откривани при археологически разкопки в Силистра - обр. 15), тази вляво - кърпа за изтриване, крайната вдясно - кутия с парфюми, а крайната вляво - огледало. Определено това са вещи и пособия, които могат да обслужат тоалета (най-вече измиването) както на един благородник, така и на една знатна дама. Ето защо предлагам идеята, че слугините поднасят вещи и принадлежности свързани с привеждането в опрятен вид на знатния (ilustres), преди той да облече елементите на парадния сановнически костюм, които са натоварени със съдържанието на инсигнии. В този смисъл измиването има почти ритуален

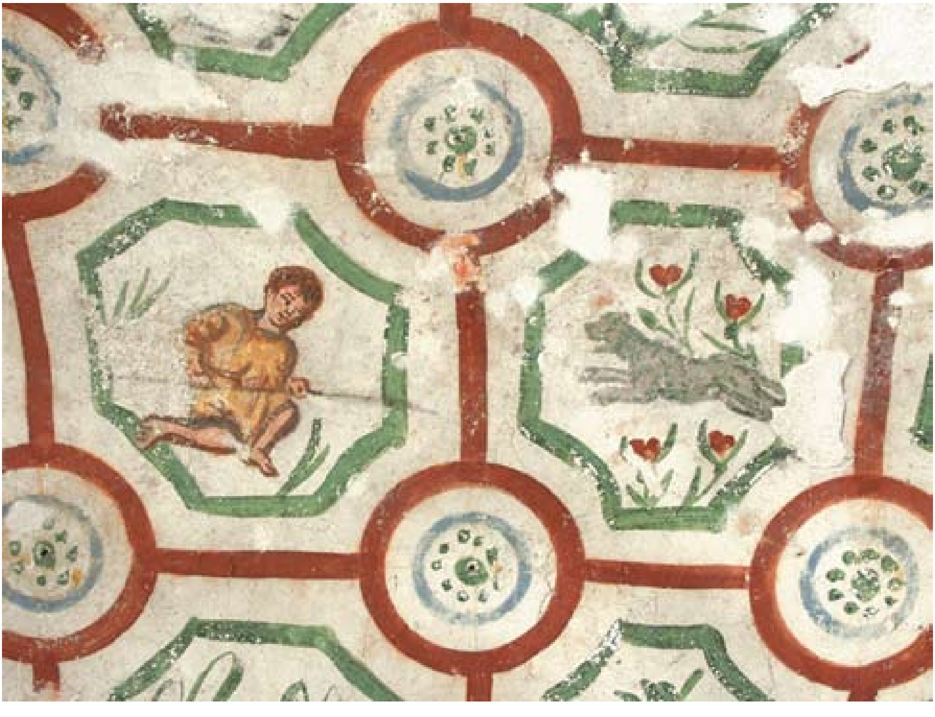

Обр. 37. Стенописи върху тавана на гробницата

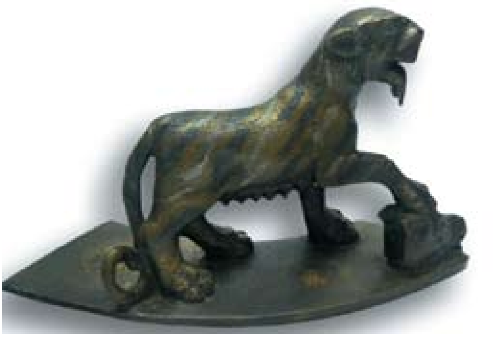

Обр 38.

Статуетка от колесница на знатен римлянин от Дуросторум представяща леопард (края на III началото на IV в.)

характер и напомня измиването на императорите и епископите преди да облекат празничните ритуални одежди и регалии.

Накрая е естествено да се зададе въпросът дали това е най-подходящия сюжет за украсяването на един заупокоен дом, какъвто без съмнение е силистренската гробница. В началото се спомена, че е възможно в изобразения четири пъти върху тавана млад ловец да е закодиран образът на господаря като юноша (обр. 11). В този смисъл, след като горе е представено аристократичното му хоби приживе, то защо върху долния регистър да не се възпроизведе най-голямото му достижение в земното му битие - инвеститурата, парадния костюм и регалии на най-висш сановник (по-скоро патриций, отколкото магистър, консул или стратег), получени от самия император в Константинопол. Прочее, съвсем естествено е в град като Дуросторум да очакваме присъствието на най-висши римски магистрати през IV-V в. Тук има стари знатни фамилии, заемали висши длъжности и чинове в най-големия и единствения през IV-V в. легион на Долния Дунав. Неговият укрепен постоянен лагер с претория (команден център) е разкрит само на 800 м южно от силистренската гробница (обр. 2). Забележително е, че по времето, когато е строена гробницата в аристократичната фамилия на потомствения пълководец Гауденций около 380 г. в Дуросторум е роден консулът и върховен главнокомандващ на римските армии - патрицият Аеций. Определено той е един от най-знатните и висколегитимни мъже на Империята, наричан още от древните хронисти *"последният римлянин"*.

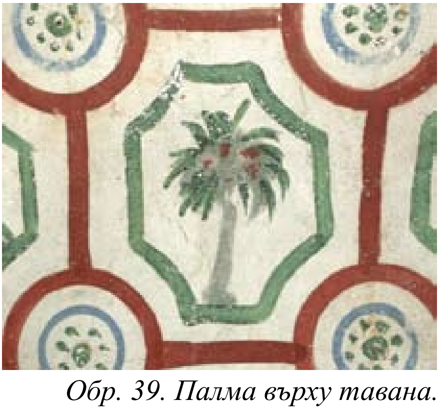

Обр. 39. Палма върху тавана.

Ползвана литература

Г. Атанасов. Инсигниите на средновековните български владетели. Плевен, 1999, с. 244 сл.

Г. Атанасов. Епархия Доростола и доростольские епископы IV-VII вв. - Stratum plus, 6, 2001-2002, с. 210-217.

Г. Атанасов. За късноантичния мавзолей-мартирий в Дуросторум-Силистра и доростолските мъченици св. св. св. Максим, Дада и Квинтилиан. - Добруджа, 20, 2002, с. 55-65.

Г. Атанасов. Късноантичната гробница в Дуросторум – Силистра и нейният господар. – В: Античният Дуросторум. История на Силистра. Том I. Силистра – София, 2006, с. 380-398.

Н. М. Беляев. Украшения познеантичной и ранневизантийской одежды. In: Recueiil d'études dédiées à la mémoire de N. P. Kondakov. Archéologie, historie de l'art. Etudes byzantines. Prague. 1926, p. 212-226.

Д. Димитров, М. Чичикова. Късноантичната гробница при Силистра. С. 1986.

В. Попова-Мороз. Силистренската гробница и късноантичната епоха. - Проблеми на изкуството, 1, 1991, с. 42-50.

А. А. Чекалова. Патрикиат в ранной Византии. - ВВр, 57, 1997, с. 32-34.

G. Atnasov. Late Antique Tomb in Durostorum-Silistra and its Master. – Pontica, 40, 2007, p. 447-468

A. Barbet, N. Blanc. Peinture et architecture. In: Au royaume des ombres. La peinture funéraire antique IV-e siècle avant J.-C. - IV-e siècle après J.-C. Paris, 1999, p.19.

R. Bianchi-Bandinellii. Hellenisic-Byzantiner Miniatures of the Iliad (Ilias Ambrosiana). Olten. 1955.

J. Deer. Zum Patricius-Romanorum-Titel Karls der Grosse. In: Das Kaisertum Karls der Grosse. - Wege der Forschrungen, 38. Darmstadt. 1972. S. 240-267.

J. Deer. Zur Praxis der Verleihung des auswartigen Patriziats durch den byzantinischen Kaiser. - Archivum Historiae Pontificiae, 8. 1970 , S. 7- 25.

H. Delehaye. Saints de Thrace et de Misie. Bruxelles, 1912, p. 265-268.

P. Donevski. Zur Topographie von Durostorum. - Germania, 68, 1, 1990.

A. Frova. Peiture romaine en Bulgarie. - Cahiers d'Art. I. 1954

R. Guilland. Recherches sur les institution byzantines. Berlin-Amsterdam. 1967, p. 132-140.

A. Grabar. L'Empereur dans l'art byzantin. London, 1971, p. 57-59.

K. Ilski. Biskupi Mezji i Scytii IV-VI w. Poznan. 1995, s. 16, 28, 32, 36.

W. Heil. Der konstantinische Patriziat. Basler Studien zur Rechtswissenschaft. 1966. S. 75, 98, 128-130

Jannes Lydi. De magistrstibus populi Romani libri trei. Lipsiae, 1903, I. 4, II. 13-17.

H. Lother. Der Pfan in der altchristlichen Kunst. Leipzig. 1929, S. 7-23.

G. Miloshevich, P. Donevski. The Late Antique Tombs at Silistra /Durostorum/. In: Der limes an der Unteren Donau von Diocletian bis Heraclios. Sofia, 1999, p. 245-258.

A. Pauly, G. Wissova. Codicilli. - RE. IV, Stuttgart, 1901, Col. 179-181.

L. Schneider. Die Domäne als Weltbild. Wirkungstrukturen der spätantiken Bildersprache. Wiesbaden. 1983.

I. Thalenko. A Late Antique Epigram and the so-called Fidel Magistrate from Aphrodisias**:** In. Syntron. Art et Archéologique de la fin de l'Antiquité et du Moyen Age. Bibliothèque des Chahiers Archéologique. Paris. 1968. p. 26-58. Fig. 2, 3.

S. Pelikanidis. Die malerei der Konstantinischen Zeit. In: Akten des VII Internazionalen Kongresses für Christliche Arhäologie. Trier, 1965, S. 230-235.

R. Pillinger, V. Popova, B. Zimmermann. Corpus der spätantiken und frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens. Wien, 1999, S. 22-28.

I. Popovich, P. Donevski. Gold and Silver Jewelry from Durostorum Burials. Svisctov, 1999, p. 19, 34, 68-69, fig. 8.

J. Valeva. Sur certaines particularités des hipogeés paléochrétiens des terres Thraces et leurs analogues en Asie Mineure. Anatolica, VII, 1979 1980, p. 127.

A. Vogt. Constantin VII Porphyrogenete. Le livre de ceremonies. Paris. 1939. II, 56 (47), 57 (48), p. 44-50, 59-69.

M. Welmann. Flavius Aetios. - RE, I. Stuttgart, 1894, Col. 701-703.

Kl. Wessel, E. Piltz, C. Nicolescu. Insignien. - RLBK, III-19. Stuttgart, 1973, Coll. 370 etc.

J. Zeiller. Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain. Paris, 1918, p. 166-167.